

Murádin Jenő

Az Erdélyrészi Szépművészeti Társaság (1899–1904)

Meggyőző példák igazolják, hogy a szervezeti keretek, a képzőművészeteket illetően is, akár mostoha viszonyok között, előbb-utóbb alakot öltenek, összefogják és magasabb társadalmi szintre emelik a kezdeti tapogatózó lépéseket. Igencsak ráillik ez az erdélyi részekre, ahol a vidékiesség és a főváros elszívó hatása miatt a kezdeményezésekre csak megkésve kerülhetett sor. Ezek föltárása nélkül azonban nem tapogathatóak ki helyhez kötött tendenciák, életlehetőségek, a fölzárkózási erőfeszítések. Ahogy az irodalomban a Kemény Zsigmond Társaságtól az erdélyi Helikonig vezet a bejárható út, úgy a képzőművészetek vonatkozásában az Erdélyrészi Szépművészeti Társaságtól a Barabás Miklós Céhig követhető az összefogó keretek igénylése és kései megvalósulása. Főváros és vidék között még nagyobb az eltérés. Hiszen Pesten az 1859-ben létesült Országos Magyar Képzőművészeti Társulat már akkor olyan előzményekre támaszkodhatott, mint a Pesti Műegylet vagy a Képcsarnok Egyesület. Némi elégtételt legfennebb az nyújthat számunkra, hogy a Képzőművészeti Társulat létesítésében erdélyi művész, Barabás Miklós vitt kezdeményező szerepet, és ő lett egyben a társulat első igazgatója is.

Az alapítás társadalmi háttere

Nehéz időköt, a társadalmi érdektelenség hosszú évtizedeit tudta maga mögött az erdélyi képzőművészet gondjaira figyelő szellemi közösség. Míg a színművészet és zenei kultúra művelése jóval előbbre járt, a festészet-szobrászat művelőinek fölkarolása csak araszoló mértékkel haladt. Összevetésképpen igencsak jellemző, hogy Kolozsvár színháza, a Farkas utcai teátrum már a reformkorban kivívta magának a Pest utáni második Nemzeti Színház rangját, a képzőművészetek terén még sokáig váratott magára az előrelépés.

Kolozsváron, Erdély szellemi központjában, 1883-ban jött létre az első közösségi bemutató, az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat kiállítása. Ehhez csatlakozhattak alkotásaikkal a kolozsvári művészek. Nem mutatott más képet a századvég előtt a Képzőművészeti Társulat második kolozsvári kiállítása 1890-ben, majd a Nemzeti Szalon egyesület 1895-ös tárlata.

Ilyen előzmények után lépett színre az Erdélyrészi Szépművészeti Társaság (ESZT), mintegy anteuszi példaként, a szülőföld ihlető erejére támaszkodva. Erre a bátor lépésre, az önálló erdélyi művészegyesület megalakulására az 1899-es esztendő legvégén került sor. Hogy milyen kultúrtörténeti keretekbe illeszkedett e kezdeményezés, pontosan körülírható.

Kolozsvár Fadrusz János Mátyás-szobrának fölavatására készült. Millenáris megrendelés eredménye volt a monumentális lovas szobor, de a föllállítása áthúzódott a 20. század elejére, 1902-re. Az erdélyi közösség fokozott érzelmi hozzáállással várta a város föterét fölmagasztosító, méltóságteljes

Murádin Jenő (1937), művészettörténész, a Magyar Művészeti Akadémia tagja, Kolozsvár, jenomuradin@yahoo.com

királyszobrot. Adva volt tehát az alkalom, hogy a számában már fölgyarapodott művészközösség is fölkészüljön rá, önálló művészegyesületük kiállításával köszöntse az eseményt.

Az alapítás történetét – a gondolattól a tettig – erős hátszéllel segítette a magyar kormány decentralizációs elképzelése, Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter vidékfejlesztő kultúrpolitikája. Wlassics a magyar képviselőház 1899. április 7-i ülésén hirdette meg támogató programját. „Fölrázzuk [a vidéket] hogy a művészet iránt érdeklődjék, a művészeti érzéket lehetőleg ápolja. Erre vannak eszközök. Ilyen a vidéki művelődési gócpontokon művészeti központokat teremteni; egyesületek, kiállítások rendezése, vonzó fölolvadások; mindezek oly dolgok, melyek ezt a célt előmozdítják. (...) A másik eszköz: képtárakat, iparművészeti, etnográfiai gyűjteményeket állítani föl a vidéken.”¹

A bátorító fölhívás közvetlen hatását mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy az Erdélyrészi Szépművészeti Társaság nem is egyszer közvetlenül Wlassics-hoz fordult, támogatását, akár személyes hozzájárulását is kérve.

A szervezeti élet

Az Erdélyrészi Szépművészeti Társaság létrehozásának kezdeményezése a kolozsvári művészközösség egyik tagja, Peielle Róbert festőművész nevéhez fűződik. Ez a név ma már kevesek számára tűnik ismerősnek. Emlékét elfedték a későbbi korok alkotói és történései. Ehhez maga is hozzájárult; kezdeti lelkesedését visszavonult életmódja homályosította el.

A módos kereskedőcsaládból származó Peielle Róbert a müncheni bajor Királyi Akadémián 1893-ban kezdte magasabb szintű festészeti tanulmányait.² Kolozsvári pályatársai közül ugyanott tanult Ács Ferenc, Veress Zoltán, Marselek Endre, Papp Gábor. Bár az akadémia nagy hírű mestere, Piloty akkor már nem élt, kultusza nem szűnt meg. Peielle is szorgalmasan másolta múzeumi gyűjteménybe került munkáit. Másrészt ott volt a München melletti Dachau művésztelepe, ahol a növendékek a szabadban való festést gyakorolhatták. Éppen ez utóbbi élmények nyomán hívta meg egykori tanárát, Knirr Henriket, hogy növendékeivel erdélyi színhelyen, a Kolozsvár-közel Gyaluban végezzék nyári gyakorlatukat. Erre 1898-ban került sor, de nem lett folytatása.³ Ezután merült föl benne a gondolat, hogy az erdélyi viszonyok elmaradottságán változtasson, művészeti egyesület alapítását indítványozza. Fiatalkori lelkesedésének ez lett maradandó sikere.

Az első híradás, amely szervezőmunkájának kezdetéről szólt, a kolozsvári Magyar Polgár napilap pár soros közlésében jelent meg. Peielle 1899. október 28-án hívta egybe a mintegy húsz főt számláló kolozsvári művészközösséget, mely előtt egy létrehozandó egyesület hasznát vázolta föl. Ezt valamivel később szabatosabban is kifejtette. „Kolozsvárnak van egyeteme, könyvtára, klinikája, színháza, iskolái és még számos oly kultúrintézménye, melyek egy színvonalon állanak a külföld hasonló intézményeivel, csupán műcsarnoka nincs.”⁴ Mindez egyben arra utalt, hogy a szerveződő egyesület éppen közös kiállításokkal kívánta bizonyítani életképességét.

Az események időrendjét követve, az előkészületek már annyira haladtak, hogy az alapszabályok kidolgozásával 1899. december 30-án kimondták az akkorra már nevet kapott Erdélyrészi

¹ Wlassics művészeti politikája. Műcsarnok, 1899. ápr. 16. 13. sz. 177–178.

² Géza Jászai: München und die Kunst Ungars 1800 bis 1945. Ungarn-Jahrbuch II(1970). 143–153.

³ A gyalui festőkölónia. Ellenzék, 1898. szept. 5. 200. sz. 3.

⁴ A Szépművészeti Társaság. Magyar Polgár, 1900. nov. 9. 257. sz. 3–4.

Szépművészeti Társaság (ESZT) megalakulását.⁵ Az ideiglenes vezetőségben Peielle Róbert a titkári, dr. Ferenczy József az alelnöki tisztségre kapott megbízást. Az elnöki tisztségről később határoztak. Ferenczy József filológus, a kolozsvári egyetem magántanára lelkesen kapcsolódott be a szervezőmunkába, de csak rövid időre, mert 1901-től Budapesten egyetemi rendes tanári katedrát kapott, és távozott Erdélyből.

Visszatérve a december 30-i gyűlés határozataira, az alapszabályokat Ferenczy József és Debreczeni Béla terjesztette elő. Ugyanakkor nyilvánvaló volt, hogy a magyar közigazgatási törvények szerint működésüket és szabályzatukat a vallás- és közoktatásügyi minisztériumnak is jóvá kell hagynia. Ezt a jogi procedúrát az ülésen részt vevő dr. Deáky Albert kolozsvári ügyvéd vállalta magára.⁶ Fölterjesztésükre Wlassics Gyula több módosítást kért az alapszabályzatban, amit a társaság hosszabb vita után el is fogadott. Ezt követően hivatalosan is megalakult a szervezet, és titkos szavazással megválasztották a vezetőséget. Nem volt meglepetés, hogy a vezető tisztségekre tekintélyes arisztokraták kerültek. Ez volt a monarchiabeli idők társadalmi protokolláris rendje. Beleszólásuk alig volt a szervezet ügyeibe, de rangjuk által hangsúlyossá tették a polgári kezdeményezést.

Álljon itt a vezetőség teljes névsora: elnök báró Wesselényi Miklós, a reformkori harcos fia; alelnökök báró Feilitzsch Artúr, a későbbi földművelődésügyi miniszter, Pákei Lajos építész, a kolozsvári Iparművészeti Múzeum igazgatója; ügyvivő igazgató Peielle Róbert; titkár Veress Zoltán festőművész; pénztárnok dr. Széchy Ákos, kolozsvári kereskedelmi akadémiai tanár; ellenőr Ferenczy Dezső; jegyző Debreczeni Béla; igazgatósági tagok: Barabás Ábel, és a kolozsvári festőtársadalom tagjai, Kóváry Endre, Melka Vince, Marselek Endre, Papp Gábor, Stein János.⁷ Wesselényinek nem volt beleszólása a szervezet ügyeibe, Feilitzsch azonban több akadályt elhárított a felettes hivataloknál.

Az egyesület mindjárt a kezdetektől kapcsolatot teremtett az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat vezetőségével, tájékoztatta az igazgatóságot a vidéki szerveződés céljairól. Levélváltásaikban a fővárosiak részéről bátorító, buzdító hozzáállást tapasztalhattak. Egyértelműen utalt erre a társulat folyóiratában, a Múcsarnokban megjelent január 19-i üdvözlő írás.⁸ Az erre adott köszönőlevélben Peielle Róbert és dr. Ferenczy József a szervezet valóságos céljairól is számot adott. *„Nem félünk a nehézségektől. Elkövetünk mindent, hogy az erdélyi részeknek az ízlés nemesítését sokféle módon megkönnyítő fővárosi kulturális központtól távol élő közönségében a szépművészetek kultuszát felébredjük, tápláljuk és erősítsük. (...) Versenyezni fogunk egymással annak a gondolatnak a népszerűsítésében, hogy a szépművészeteknek nem szabad a tehetősök és gazdagok luxusának lennie, hanem életszükségletté kell válniuk”*.⁹

Kezdeményezések, tervek

Működésének finanszírozására a kezdetektől igen csak nagy gondja volt a Szépművészeti Társaságnak. Tagsági díjak nem voltak, a város nem mutatott készséget a támogatásra, Wlassics csak az 1902-es bemutatkozó kiállításukra utalt át nagyobb összeget. Önmagukra utalva,

⁵ Erdélyrészi Szépművészeti Társaság. Ellenzék, 1900. jan. 2. 1. sz. 3.

⁶ Uo.

⁷ Erdélyrészi Szépművészeti Társaság. Ellenzék, 1900. máj. 25. 118. sz. 1–2.

⁸ Az Erdélyrészi Szépművészeti Társaság. Múcsarnok, 1900. III. évf. 6. sz. 75–76.

⁹ Az Erdélyrészi Szépművészeti Társaság. Ellenzék, 1900. jan. 26. 21. sz. 3.

művészbálok szervezésével és tárggyeremény-sorsjátékkal szereztek meg a fennmaradásukhoz szükséges alapot.

Ötletekben nem volt hiány. A Sétatér (Bartha Miklós) utcai Peielle-ház lett a művészbálok szervezőinek díszlettervező műhelye.¹⁰ A New York szállót a farsangi időszakban különben is sokan látogatták, de ezúttal a társaság művész tagjainak fantáziája szolgálta a különösen vonzó dekorációt. Az 1900-as év februárjában (3–4-én) a szálló összes földszinti és emeleti termeiben a közönséget virágdíszek, egzotikus díszítmények, „*soha nem látott dekoráció*” fogadta. A tervezők: Biasini Mária, Peielle Róbertné, Stein János, Papp Gábor, Ács Ferenc. Az ötletes díszítményeket a végén ki is sorsolták.¹¹

Még nagyobb sikere volt az 1901-es február végi művészbálnak. Ezúttal a Redutot, a kolozsvári Vigadó nagytermét díszítették föl, ahol Auer-lámpák világították meg a díszleteket. Kisorsolásra küldött képeket is fűlsorakoztattak, köztük Fadrusz János és Fadruszné vázlatait, Benczúr Gyula és László Fülöp képeit, Biasini Mari Madonna-képét. A résztvevőket különösen meglepte az egyik falsíkot díszítő hatalmas olajkép, Karl von Piloty festményének kópiája, melyet Peielle tanulóéveiben a müncheni Neue Pinakothekben másolt le. A nyolc méter hosszú vászon (!) a müncheni mester ismert kompozícióját – *Thusnelda Germanicus diadalmenetében* – elevenítette meg.¹² A művészbál meghívottjai között jelen volt Bródy Sándor. Többletjövendelme a szervezőknek abból is adódott, hogy a résztvevők módosabbja túlfizette a belépőjegyeket. Itt is képsorsolás növelte a bevételeket, de külön sorsjátékokra is sor került, alkalmi eseményektől függetlenül.

A bevételek a társaság működését, folyamatos kiadásait, alkalmanként karitatív akcióit is fedezték. Az ESZT az 1900-as év május elején küldöttséget menesztett Munkácsy Mihály temetésére, és egyesületük nevében koszorút helyezett el a festő sírjára.¹³ Segítséget nyújtottak a súlyos betegségben szenvedő Sárdi István kolozsvári festőművész szűkölködő családjának. Az első művészbál jövedelméből utaltak ki számukra 100 korona segélyt.¹⁴

Létkérdés volt az egyesület számára önálló kiállításuk megrendezése. Ez biztosíthatta számukra a szélesebb társadalmi ismertséget. Így már a közösség 1900. évi március 28-i ülésén elhatározták, hogy a lehető legrövidebb időn belül, május 15-re időzítve megszervezik bemutatkozó tárlatukat. A helyszín kijelöléséről is szó esett, a sétatéri korcsolyacsarnokot találták a megfelelő helynek.¹⁵ De ezután újabb és újabb halasztások következtek. Végül a régen várt ünnepi esemény, Fadrusz Mátyás-szobrának 1902-es leleplezése lett az optimális és végleges dátum.

Míndeközben megvalósult az a terv, amely az ESZT működésének hosszú távra maradandó eredményévé vált, és a város legelső képcsarnokának kialakításához vezetett. A korcsolyacsarnokot olyan belső térré alakították át, amely felülvilágításos megoldásával a későbbiek során is nagyobb közösségi bemutatókra tette azt alkalmassá. Sok évvel később a korcsolyacsarnok emeleti traktusa biztosított helyet az első erdélyi Szépművészeti Iskola (a „bellearte”) két háború közötti működésének, majd évekig a kolozsvári Ion Andreescu Képzőművészeti Főiskola festészeti tagozatának.

¹⁰ Biasini Mari: *Utóhangok a művészbálból*. Magyar Polgár, 1900. febr. 5. 28. sz. 4–5.

¹¹ *Művészek bálja*. Ellenzék, 1900. febr. 5. 28. sz. 2.

¹² *Művészbál*. Ellenzék, 1901. febr. 28. 49. sz. 3.

¹³ *A Szépművészeti Társaság koszorúja*. Újság, 1900. máj. 4. 122. sz. 2.

¹⁴ *Elismerés a beteg festőnek*. Ellenzék, 1900. febr. 16. 38. sz. 3.

¹⁵ *Szépművészeti kiállítás Kolozsvárt*. Ellenzék, 1900. márc. 29. 73. sz. 2.

Mivel a sétatéri tó szigetére épült korcsolyacsarnokot Pákei Lajos, a város neves építésze tervezte, természetes volt, hogy a szükséges átalakítások ügyében is az ő segítségét kérik. Az 1896–97-ben emelt épület a város tulajdonában volt, a munkálatokhoz az ő hozzájárulásukat is meg kellett nyerni. Pákei itt kapcsolódott be a szervezet munkájába, és az egyesület egyik oszlopos támogatója lett. Az ESZT 1900. november 7-i ülését, ahol már a kész terveket is bemutatta, az ő elnöklétével tartották meg a Polgári Iskola dísztermében.¹⁶ Nehézségek abból adódtak, hogy a városi tanács és maga a polgármester, Szvacsina Géza első kérelemre elutasította a tervet. Elkezdődött a szokásos huzavona, közbenjárások, tiltakozások. Végül is Pákei bemutatott tervei alapján a város 1901 nyarán jóváhagyta a tervet, és három évre, csekély 100 korona évi díjért, átengedte a pavilont.¹⁷

A Pákei-féle átalakítás lényege abban állott, hogy a három emeleti terem mennyezetére 3 méter hosszú és 2 méter széles kettős üvegű felülvilágítót szereltek, amely a szükséges szórt fényt biztosította. Maga az emeleti rész is úgy alakult át, hogy 400 négyszögöl területet nyertek, ahol 300 képet helyezhettek el. Az átalakításra szánt 800 koronát saját magánvagyonából Peielle Róbert fizette ki.¹⁸ Ettől kezdve föl- fölbukkan a méltató epitheton, mely a tóparti épületet „Kolozsvár sétatéri műcsarnoka”-ként említi.

Előkészületek a bemutatkozó kiállításra

A szervezet vezetősége és tagsága előtt a kezdetektől fogva világossá vált, hogy a társadalmi elismerést egy bemutatkozó tárlattal lehet elnyerni és közösségi erkölcsi támogatást ilyenformán biztosítani. „Abban mindnyájan megegyeztek – rögzítette a szervezet 1900. november 8-i közgyűlésének jegyzőkönyve –, hogy a Szépművészeti Társaságnak életjelt kell adnia magáról, egy kiállítás rendezése által.”¹⁹

Ahogy a Mátyás-szobor bronzba öntött alakjai megérkeztek Kolozsvárra 1902. augusztus 15-én, és megkezdődött helyszíni összeszerelésük, kialakult a szoboravatás végleges protokollja is. Ez a program így nézett ki: a szoboravatás ünnepi rendezvényét követi az Erdélyi Kárpát-Egyesület Néprajzi Múzeumának megnyitása az óvári Mátyás-szülőházban, majd az ESZT sétatéri kiállításának megtekintése.

A kiállítás véglegesített tervéről született döntésekről részletesen beszámolt a korabeli sajtó. Ez alkalommal – írta a kolozsvári Újság – „avatják föl Kolozsvárt az Erdélyrészi Szépművészeti Társaság szép új műképcsarnokát”.²⁰

Sűrűsödtek az események, növekedtek a gondok is. Egyre világosabbá vált, hogy az ESZT egymagában aligha tudna tagjainak munkáiból reprezentatív kiállítást létrehozni. Jelentkezett társkiállítóknak a Nemzeti Szalon, de azt elutasították. Rokonszenvesebb volt számukra az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat, azaz a műcsarnokbeliek részvételi ajánlata, mert annak konzervatívabb szemléletét maguk is hívebben követték. Nagy tapintattal egyengette a közreműködést Kézdi-Kovács László budapesti festő és műkritikus, aki jószerint kezébe vette a

¹⁶ Erdélyi Szépművészeti Társaság gyűlése. Újság, 1900. nov. 8. 308. sz. 3.

¹⁷ Képtárlat Kolozsvárt. Újság, 1901. jún. 12. 158. sz. 2.

¹⁸ Murádin Jenő: Kolozsvár képzőművészete. Sepsiszentgyörgy 2011. 92–93.

¹⁹ Erdélyrészi Szépművészeti Társaság ülése. Ellenzék, 1900. nov. 8. 254. sz. 3.

²⁰ Műkiállítás Kolozsvárt. Újság, 1902. szept. 13. 252. sz. 3.

szervezés bonyolult ügyeit. Ő szervezte meg a Budapestről érkezett művek szállítását, elrendezését, és mindenféle surlódás elkerülésében is közrejátszott. Részt vett abban a küldöttségben, melyben az ESZT vezetősége és művész tagjai szeptember 16-án Budapestre utaztak, ahol Wlassics Gyulával és a minisztérium mindenható művészeti ügyosztályának vezetőjével, K. Lippich Elekkel folytattak megbeszélést.²¹ Fölkérésükre Wlassics elvállalta a kiállítás védnökségét, 2000 koronát utalt ki a költségek fedezésére, és közvetlenül tárlatnyitás előtt az Országos Képtár anyagából állami képletét utalt át a kolozsváriaknak. Ezek a művek azonban, későn is érkezve, nem kaphattak helyet az 1902-es tárlaton, és a Pósta Béla szervezésében megalakult Erdélyi Nemzeti Képtár gyűjteményébe kerültek.²² A kereskedelemügyi miniszter ezt megelőzően ötvenszázalékos vasúti kedvezményt biztosított a kiállítás megnyitására, bárhonnan is érkezzenek az érdeklődők.

Kiállítások és tanulságaik

Az Erdélyrészi Szépművészeti Társaság oly soká halasztódott bemutatkozó tárlatának megnyitására, melyet társberletben a budapesti műcsarnoki festőkkel közösen szerveztek, azon a várakozásteli napon, 1902. október 2-án, a délutáni órákban került sor. Ennek fénypontja előzetesen a Mátyás-szobor fölavatása volt. Olyan illusztris vendégek fölvonulására került sor, melyre alighanem csak a budapesti Új Műcsarnok megnyitóján – a millenáris ünnepségek kezdetén – volt példa. Megjelent a sétatéri csarnokban a király képviselőjében a szoboravatásra érkezett József Ágost főherceg, Széll Kálmán miniszterelnök, Wlassics Gyula, Darányi Ignác miniszterek, K. Lippich Elek miniszteri tanácsos, nagyszámú országgyűlési képviselő. Kolozsvár városát Szvacšina Géza polgármester, a megyét Béli Ákos főispán képviselte. Jelen volt Jókai Mór, fiatal feleségével, Fadrusz János és Alexander Bernát esztéta, a Mátyás-szobor fölállításának ünnepi szónoka. Feilitsch Artúr, az ESZT alelnökének üdvözlő szavai után Wlassics Gyula megnyitóbeszédében ismételten hitet tett a vidék fölzárkóztatásának programja mellett.²³

Az ESZT valamennyi tagjának részvétele mellett, a vendégek egy részét, köztük Jókait és Fadruszt, Peielle Róbert kalauzolta végig a termeken. A kiállított 400 festményt hét teremben tudták elhelyezni. A város újabb 200 korona díjért átengedte a földszintet is. Így a tárlatvezetés elég körülményes volt. Ez különösen a megnyitó napján okozott gondot, amikor a magas rangú vendégeken kívül alig lehetett a nagyszámú, mintegy négyszáz főre tehető közönségtől a termekben közlekedni. A hangulatot emelte a generátorokkal működő villanyvilágítás újdonsága. Pár nap után azonban a látogatottság erősen csökkent, az esős idők és a korcsolyacsarnoknak a város főterétől való távolsága miatt is. A társaságnak így is 10 000 koronájába került a november 9-én zárult kiállítás. Kevés volt a vásárlás is. József Ágost főherceg Melka Vince egyik görgényi vadászjelenetét és egy vázlatát vette meg, vásárolt Fadrusz János is, és a magyar állam.²⁴ Valami kevés pénzt hozott a kolozsvári művészek munkáiból szervezett képsorsolás.

²¹ *Küldöttség a műkiállítás ügyében.* Újság, 1902. szept. 21. 260. sz. 3.

²² Murádin Jenő: *Az Erdélyi Múzeum-Egyesület képtára.* = *Az Erdélyi Múzeum-Egyesület gyűjteményei.* Szerk. Sipos Gábor. Kvár 2009. 239–321.

²³ *A képkiallítás megnyitása.* Magyar Polgár, 1902. okt. 13. 235. sz. 3–4.

²⁴ *Az Erdélyrészi Szépművészeti Társaság.* Ellenzék, 1902. okt. 15. 237. sz. 3.

A sajtó érdeklődését, a kritikai írásokat, melyeket inkább a tárgyyszerű beszámoló jellemezte, mindvégig foglalkoztatta ugyan a kiállítás, de a vásárlási kedvet alig tudták fölkelteni. Kolozsvár három napilapja, az *Ellenzék*, az *Újság* és a *Magyar Polgár* tudósítások és tárlatbemutatók egész sorában foglalkozott az eseménnyel. Írásaik között azonban kevés akad, amelynek legtöbbször névtelen szerzője, műelemzéssel próbálkozott volna. Ehhez még föl kellett nőni, mint ahogyan a közönségnek is, az irodalmiasságtól eltérő szemlélethez. Az elbeszélő tartalom még mindig erősen földhöz kötötte a képek nézőit és bírálóit. Mindemellett sok érdekes életrajzi, illetve környezet- és korrajzi észrevétel bukkan elő ezekben az írásokban is. Különösen fontosak számunkra az erdélyi, pontosabban inkább csak a kolozsvári művészekre vonatkozó megjegyzések. Ezek összegzése e tanulmány záró fejezetébe épül be.

A Budapestről érkezett műveket hiánytalanul hazavitték. Pedig Erdélyben azelőtt nem látott alkotók munkái kaptak helyet a kollekción. A katalógusuk szerint a névsor a korszak leggyakrabban szereplő alkotóit sorolja föl: Stróbl Alajos, Ligeti Miklós, Telepy Károly, Edvi Illés Aladár, Benczúr Gyula, Balló Ede, Faragó József, László Fülöp, Roskovic Ignác, Kacziány Ödön, Kézdi-Kovács László, Pálya Celesztin, Vaszary János és a két nagybányai mester, Ferenczy Károly és Grünwald Béla. Történt mindez – az érdektelenség – annak ellenére, hogy a műcsarnoki festők ösztinte segíteni akarással válaszoltak a fölkerésre.

Támadások érték emiatt az egész ügymenetet a Pesti Hírlap és a függetlenség párti kolozsvári *Újság* részéről is. Ez utóbbi lap cikkéből álljon itt egy elmarasztaló részlet: „*Nem ismerhetjük el, hogy a Szépművészeti Társaság vezetősége kellő agitációt ki nem fejtett volna*”, azonban „*a város a legcsekélyebb érdeklődést se mutatott a művészi törekvésekkel szemben, s csupán, midőn a kiállítást megnyitottuk, akkor láttunk ott néhány urat díszmagyarban fészengeni*”.²⁵

A bírálatokból a társaság vezetősége és tagjai azt a kézenfekvő tanulságot vonták le, hogy bár lelkesedésükben nem volt hiány, de szervezési tapasztalatokban annál inkább. Elmaradt a közönség szélesebb körű tájékoztatása, és általában nagy hiányok mutatkoztak a művészeti nevelésben és műértésben. Mindezt számba véve a közgyűlésükön (1903. augusztus 12.) úgy döntöttek, hogy Telepy Károlyt, az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat tagját és közel negyven éven át működő műtárosát hívják meg, hogy nagy tapasztalatával segítse egy második kiállításuk megrendezését.²⁶

Telepy megtartotta a korábbi modellt, erdélyi művészek és műcsarnoki festők közös tárlatát, de csökkentette a résztvevők számát. Ugyanakkor a sétatéri pavilon öt termében áttekinthetőbbé tette a kiállítást. A szervezést úgy egyszerűsítette le, hogy a Műcsarnok az évi tavaszi tárlatának anyagát irányította át Kolozsvárra, és hozzájuk társította az ESZT tagjainak munkáit. Segítségére volt Kolozsváron a tárlat installációjában a pályakezdő szobrász, Szeszák Ferenc és dr. Széchy Ákos, a társaság pénztárnoka.

A műcsarnoki festőkhöz ezúttal is csatlakoztak a nagybányai művésztelep vezetői közül Ferenczy Károly és Iványi-Grünwald Béla, az új művészet jegyeit hordozó képekkel. Ferenczy *Uzsonna* című festményével, Grünwald *Domboldalon* című művével volt jelen a tárlaton. Fadrusztól, a művész távollétében, a Wenckheim-szobor makettjét állították ki. A kiállítás 1903. augusztus 30-án nyílt meg, és egy hónap múltán, szeptember 30-án zárult. A megnyitón az aznapi hatalmas eső miatt kevesen voltak; a várost Vikol Kálmán helyettes polgármester képviselte.

²⁵ *A kolozsvári kiállításról*. *Újság*, 1902. nov. 26. 326. sz. 2.

²⁶ *Szépművészeti kiállítás Kolozsvárt*. *Újság*, 1903. aug. 14. 223. sz. 2.

A közömbösség falát, sajnos, ezúttal sem sikerült áttörni. A kisszámú látogató lehangolta a társaság vezetőit és művész tagjait egyaránt. Hiányzott a személyes jelenlétével, lendületes hozzáállásával, empátiájával annyira megszeretett Fadrusz János. A szobrász, Kolozsvár díszpolgára, 1903. október 26-án hunyt el. Halála mélyen érintette a város közönségét, és művész tagjait különösen is. Budapesti temetésén népes küldöttség képviselte a várost. Mint egy korai installáció, olyan volt a gyász kifejezése a szobrász szeretett városában. Főtéri szobrát, a király lovas alakját, fekete lepellel vonták be, s a körülötte álló gázlámpákat gyászszalaggal körülfogva éjjel-nappal égni hagyták, míg a temetés megtörtént. Ezzel a kultúrtörténeti mozzanattal, beleszámítva a szépművészeti társaság föloszlását, mintha egy 19. századi világ elmúlásának egyik lépcsőfokát lépte volna túl a Királyhágón inneni erdélyi világ.

Számvetés – erdélyi művészek pályaképe

Melka Vince (1834–1911), a cseh származású festő a kiegyezéskori időkben látogatott el többször is Erdélybe, hogy azután végleg itt telepedjék le. Egyike volt a kolozsvári művészközösség legképzettebb alkotóinak. Tanulmányait a prágai művészeti akadémián végezte, majd Bécsben és Drezdában működött. 1873-tól Kolozsvárra költözött, mely város életének meghatározó színtere lett. Képekkel zsúfolt Bel-Torda utcai lakásán olykor tanítványokat is fogadott. 1879-től 1910-ig a Kolozsvári Tudományegyetem a rajz és festészet magántanáraként alkalmazta. Életének felejthetetlen emléke lett a görgényi vadászatok élménye, ahol Rudolf trónörökös és kísérete társaságában több éven át festmények sorozatát készítette. Állandó országjárásai közben erdélyi életképeket, tájképeket, néprajzi érdekességeket örökített meg. Ezekből állított ki, több mint negyedszáz művet az 1902-es és 1903-as tárlaton. A sajtóban a Magyar Polgár kiemelten foglalkozott vele. *„Elmereng a komor sziklás képeken, az összeszoruló hegyszakadékokon; egy-egy hegyi tó rejtelmes vize fölött kíséri a visszatükröződő felhők gomolygását. Fölhatol a fehér fejtű havasokhoz, majd az alant kanyargó vizek partján áll meg, és palettája megtelik üde, friss és természetes színekkel. A mély völgyek, a Szamos köves partja, a székely malom, meg a monostori kertek zöld lombozata egyformán érdeklik és festői impressziókkal töltik el. De nem kerülnek el figyelmét a népelet jelenségei sem”*.²⁷

Peielle Róbert (1867–1945), a francia eredetű, módos kolozsvári kereskedőcsalád fiaként tette kész lelkesedéssel próbálta elsőként összefogni a kolozsvári művészközösséget. Müncheni akadémiai évei során Piloty festészetének szellemében dolgozott, de megérintették szimbolista irányzatok is. Nem volt rászorulva arra, hogy hivatalt vállaljon. Műtermét Sétatér utcai házában, egy neogót stílusú épületben rendezte be. Ez a családi tűzhely lett az ESZT működésének egyik helyszíne. Magánvagyonából fedezte a sétatéri korcsolyacsarnok emeletének műcsarnokká történt átépítését. Mint az ESZT alapítója és alelnöke, minden gyűlésükön részt vett; igyekezett a szervezet működését fenntartani. Müncheni évei után azonban festőként keveset dolgozott; tájképeket (*Szamos-part, Fellegvári részlet, Tordai-hasadék, Szamosfalvi zsilip, Kálvária-templom*), csendéleteket, tanulmányvázlatokat állított ki az ESZT kiállításain.²⁸

²⁷ Szépművészeti kiállítás. Magyar Polgár, 1902. okt. 21. 242. sz. 3.

²⁸ Murádin Jenő: *Séták a Peielle-ház körül.* = Uő.: *A biedermeiertől az avantgárdig. Tanulmányok, esszék.* Sepsiszentgyörgy 2018. 54–61.

Később már visszavonultan élt, alig-alig jelzik jelenlétét a kolozsvári művészek közösségében. Élete végéig „drága emlékként” őrizte az 1902-es kiállításnak ma már csak közgyűjteményben föllelhető katalógusát.²⁹

Kőváry Endre (1832–1918), az újtordai iparoscsaládból származó festő (a történész Kőváry László öccse) 1860-ban telepedett le Kolozsváron, miután Pesten, majd a bécsi akadémián végzett művészeti tanulmányokat. Mint sokat foglalkoztatott arcképfestő, művészetéből meg tudott élni, sőt házat is venni a Sétatér utcában. Legtöbbet a kolozsvári városi tanács foglalkoztatta, a városháza termeit díszítő portrék (polgármesterek, főispánok arcképei) nagyrészt az ő munkái. Az ESZT tárlataira *Erzsébet királyné* és *E. Kovács Gyula*, az 1899-ben elhunyt neves színész portréjával, több más arcképpel és zsánerképekkel (*Cigányvacsora*, *Első szerelmi nyilatkozat*) jelentkezett. De az idős festő fölött már annyira eljárt az idő, hogy megrögzött konzervatívizmusa, akadémista szemlélete miatt támadások érték. „A »Kőváriddákkal« itt az ideje egyszer s mindenkorra végezni” – írta kegyeletsértően a kolozsvári Újság szemleírója, dr. Simplicius álnéven.³⁰

Marselek Endre (1867–1941) az ismert nevű kolozsvári fényképész, Marselek Ferenc fia Knirr Henrik müncheni magániskolájában tanult, majd átiratkozott az akadémiára. Hazatérve Kőváry Endrének lett elmaradhatatlan társa. Az állandó együttműködés közel azonos szintre hozta a két különböző nemzedékhez tartozó festőt. Ez különösen Marselek portréira volt jellemző. Tájképei és városképei azonban sokkal színesebbek lettek, a természeti látvány elsődlegességére épültek. A Kőváryt elmarasztaló kritika azonban őrá is árnyékot vetett.

Biasini Mari (1866–1937), a Kolozsvár polgárosodásában oly jelentős szerepet játszó, olasz eredetű Biasini család leánya egészen fiatal korában választotta a művészpályát. Apja Melka Vincét kérte föl a tanítására, aki határozottan pártolta továbbtanulását. Így iratkozott be, apja kíséretében, nem egészen tizenhat éves korában a müncheni akadémiára. Ilyen bátorságra Erdélyben még nem volt példa. Münchenben legtöbbször Ludwig Herterichnél tanult, és már tanulóévei során megrendeléseket kapott. Képtárakat látogatott Párizsban, Rómában, Firenzében, holland városokban. Az osztrák és magyar arisztokrácia kedvenc portréfestője lett. Hazalátogatásának idején (1900–1902) a szülővárosa iránti szeretetből lelkes támogatója lett az ESZT-nak, mintegy tizenöt munkájával volt jelen az 1902-es tárlaton. Szénrajzban készült önarcképe mellett, pasztellben, temperában és ceruzarajzokban készült vázlatait láthatta a kolozsvári közönség. Mint jelentős külhoni sikereket elért festőnő, megtisztelő és bátorító volt jelenléte a kolozsvári művészársaságban. Vele volt később is hűséges társalkodónője, Renz Anna, aki önművelő módon festegetett, és képeivel ott volt ő is az 1902-es tárlaton. Az 1937-ben a bajorországi Ammersee melletti Riederauban elhunyt Biasini Mari földi maradványait a festő testvérnéje, Török Imréné hozta haza Renz Anna segítségével, hogy a Biasini család sírhelyén, a Házsongárdi temetőben nyugodjék.³¹

Stein János (1874–1945) nyugat-európai akadémiákon, Münchenben, Párizsban végzett tanulmányokat, majd Lotz Károly növendékeként Budapesten kötelezte el magát a monumentális művészetek, a falképfestészet mellett. Felmenői Kolozsvár nevezetes nyomdászai és könyvkereskedői voltak, akik négy nemzedéken át szolgálták a magyar kultúrát és szellemiséget. Bár megrendelése hamar elszólították Erdélyből, de kolozsvári kötöttségei megmaradtak. A kezdetektől,

²⁹ Erdélyrészi Szépművészeti Társaság – 1902. évi műkiállítás Kolozsvárott, 1902. (Katalógus)

³⁰ Dr. Simplicius: *Kolozsvári művészek a tárlaton*. Újság, 1902. okt. 19. 289. sz. 1–2.

³¹ Murádin Jenő: *Festőnők az erdélyi művészetben – Biasini Mari (1866–1937)*. Erdélyi Művészet 2004. 2. sz. 21–25.

még budapesti tanulóéveiben bekapcsolódott az ESZT szervezőmunkájába, részt vett a gyűléseiken, és jelen volt a társaság mindkét kiállításán. Munkái között voltak portrék, köztük egy önarcképe, mitológiai témák (*Pán*), tájképi keretbe helyezett alakok (*Bretagne-i halász*, *Olasz fiú*), és kifejezetten kompozíciós szerkesztésű képek is (*Rágalom*, *Lear király*). Az 1903-as tárlaton *Laura* című portréját említik, mint a „szépen fejlődő Lotz-tanítvány” ígéretes alkotását.³² Szintén hazatéréseinek emléke volt a kolozsvári Szentpéteri templom falképeinek megfestése, melyek egy átgondolatlan belső átalakítás során sajnálatosan elpusztultak. Budapesten az első világháború után az Iparművészeti Iskola tanára lett. Állásához akár ajánlólevele is lehetett *Művészeti bonctan* című, még sokat forgatott, két kiadást is megért kiadványa. Budapest ostroma után, mivel képtelen volt elviselni a pusztulás látványát, feleségével együtt öngyilkos lett.

Veress Zoltán (1868–1935) a müncheni akadémián 1890–1895 között, Gabriel von Hackl és Liezen-Mayer Sándor növendékeként végezte tanulmányait. Hazatérve apja, Veress Ferenc, a fényképészet neves úttörője biztosított számára kényelmes műtermet Sétatér utcai szép, kertes házukban. Nagy termékenységgel készült munkái két típusra oszthatók: müncheni akadémista szellemben készült olajképekre, kifejezetten zsáneres-kompozíciós témákra (*Szamarak padja*, *Bottánc*, *Ámor gyásza*, *Cseresznyetolvaj*, *Cigányleány*) és etnografikus jellegű akvarellekre. Utóbbiak Maros menti és kalotaszegi témákat örökítettek meg. Erdemleges mű Brassai Sámuel időskori portréja. (Tanulmányainak anyagi támogatója Brassai volt) Az 1902-es tárlaton mintegy negyedszáz munkával jelentkezett. Kezdetben lelkesen részt vett az ESZT szervezésében, melynek titkárává választották. Ezt követően azonban, még ugyanabban az évben előbb átmenetileg, majd véglegesen, feleségével, Kozma Erzsébettel együtt Budapestre költözött. Konzervatív szemléletű munkái itt kevés megbecsülésben részesültek. Amit számontartanak tőle, a pécsi székesegyház falképeinek restaurálása.

Szeszák Ferenc (1881–1919) a szülővárosára utaló *kolozsvári* előnevet csak későbbi alkotói korszakában vette föl, mélységes ragaszkodásaként erdélyi gyökereihez. Mint szobrásznak Budapest nyújtotta a legnagyobb érvényesülési lehetőséget, de pályakezdésekor és élete utolsó korszakában is maradandó nyomát hagyta a hazai föld éltette formaalkotó művészetének. Szobrainak, portréábrázolásainak sorozata és a Házsongárdi temető plasztikai díszítésű síremlékei példázatként nem mindennapi szobrászi formakésztségét. Kolozsvári iparoscsalád gyermekeként, korán jelentkezett művészi hajlamait követve jutott el a Stróbl Alajos vezette budapesti mesteriskolába. Megrendeléseket kapott a fővárosban és vidéki városokban is (Arany János nagyszalontai szobra, a kolozsvári Nemzeti Színház elpusztult homlokzati szobrai, a magyarkanizsai Krisztus-szobor). Első műtermét, még akadémiai tanulmányai előtt a kolozsvári sétatéri korszolyapavilonban rendezte be. Mi sem volt természetesebb tehát, hogy az ESZT kiállításaira ő is jelentkezzen, mi több, annak installációjában is részt vegyen. Mellszobrai, tanulmányfejei, összesen kilenc gipszbe mintázott munkája a fiatal tehetség ígéretes indulását mutatták.

Ehhez az áttekinthető művésztablóhoz még más nevek is idekíváncsoznak. Olyanokéi, akik nem vettek ugyan részt a társaság szervezeti munkájában, de néhány alkotásukkal már föltűntek a kiállítók közül. Közöttük említendő a nagybányai művésztelepen is megforduló Ács Ferenc és Papp Gábor, a pályája kezdetén álló Gruzda János, valamint az ismeretlen pályájú, a nagyiklódi udvarházában elvonultan dolgozó Montbach Emma.

³² Murádin Jenő: *Háttérkép egy festőpályához*. = Uő.: *A biedermeiertől az avantgárdig. Tanulmányok, esszék*. Sepsiszentgyörgy 2018. 102–110.

Utószó

Mivel a várt eredményt nem hozta meg a társaság második kiállítása sem, a tagság és vezetés elbizonytalanodott. Belejátszott ebbe az is, hogy a kolozsvári művészközösség több tagja éppen ez időben telepedett át a sokkal nagyobb lehetőségeket kínáló Budapestre. Ilyenformán távozott a közösségből a festő Veress Zoltán és felesége, a szobrász Kozma Erzsébet, a monumentális művészetekhez vonzó Stein János, a Stróbl Alajos mesteriskolájából önállósuló Kolozsvári Szeszák Ferenc, és nem utolsósorban az osztrák és magyar főúri rendelésekkel elhalmozott Biasini Mari.

Bár nem feledhető érdeme az Erdélyrészi Szépművészeti Társaságnak, hogy első ízben próbált a keleti végeken közösségi érdekvédő szervezetet létrehozni, hosszabb távon azonban ezt már nem tudta folyamatossá tenni. Az okok sokfélék és elemezhetőek. Hiányzott a társadalmi beágyazottság, nem sikerült a közösség érdeklődését a megnyitók ünnepélyessége után fenntartani, a szervezőmunka majdhogynem kizárólagosan Kolozsvárra összpontosult, miközben a városvezetés lanyha érdeklődése és a pénztelenség leküzdhetetlen akadállyal bizonyult. Az állam ugyan képletével és egyszeri donációval támogatta a vidéki kezdeményezést, de ez nem volt elég a továbblépéshez. Kolozsvárnak csak 1913-tól alakult nyilvános-látogatható képtára.

Az események fonalát követve a társaság vezetői 1904-ben még két alkalommal gyűltek egybe. Februári találkozásukon magántulajdonban levő művekből szerettek volna kiállítást szervezni.³³ Ez valahogy nem jött össze. Utolsó ülésükön – a kezdetektől szám szerint ez a tizenkilencedik volt – már csak egy művészbál rendezése volt napirenden.³⁴ A szervezet csendben föloszlott.

A folytatásra merőben más viszonyok között, az egész Erdélyre és a trianoni döntés után elcsatolt részekre kiterjedő Barabás Miklós Céh égése alatt került sor. Az új művészszerkezet 1930 és 1944 között színvonalas kiállítások sorát szervezte, miközben megépült az erdélyi művészeknek otthont adó, korszerű kolozsvári Műcsarnok.³⁵

Mintegy törvényszerűen ugyanez történt az erdélyi szász közösség esetében is. A századelőn Nagyszébenben a barokk kor nagy ötvösművészeről elnevezett szervezet, a Sebastian Hann-Verein vállalta az üttörés nehéz feladatát. Működése azonban csak néhány évre terjedt ki. Míg a folytatás a két háború között a brassói Klingsor folyóirat és kiállítócsarnok igényes tárlatsozójában testesült meg.

The Erdélyrészi Szépművészeti Társaság (Transylvanian Fine Arts Society) (1899–1904)

Keywords: Transylvania, art life, Transylvanian Fine Arts Society, painters

This study describes the establishment and operation of the Transylvanian Fine Arts Society (1899–1904), emphasizing the organization's commitment to the representation of the interests of artists living in the countryside and its contacts with the prestigious forums of Hungarian art life. The organisation was founded by a painter from Cluj,

³³ *Az Erdélyrészi Szépművészeti Társaság gyűlése.* *Ellenzék*, 1904. febr. 19. 40. sz. 3.

³⁴ *Nagy művészbál Kolozsvárt.* *Ellenzék*, 1904. dec. 2. 275. sz. 4.

³⁵ Murádin Jenő: *A Barabás Miklós Céh.* Buk. 1978.

Róbert Peielle, who used his experiences at the Munich Academy and in the art camp in Dachau, near the Bavarian capital, as an example to follow.

The statutes of the association were approved by Gyula Wlassics, Minister of Religion and Public Education, who allocated a large sum of money to Cluj-Napoca to support the initiative. The debut exhibition of the society took place on 12 October 1902, at the inauguration of the Mátyás statue of Fadrusz, with the participation of painters from the Budapest Art Gallery. The exhibition was held in the Skating Hall in Cluj Napoca, which was remodelled by the architect Lajos Pákei with a glass roof and overhead lighting at the Society's expense. This upstairs wing became the venue for numerous exhibitions and the first Transylvanian College of Fine Arts was opened here in 1925.

The Transylvanian Fine Arts Society ceased to operate after a few years due to lack of funds and weak social mobilisation, but it remained an example of self-organising initiatives for artists living in the countryside.